

Psalmvalet vid högmässan.

II. Gradualpsalmen.

Gradualpsalmen är den äldsta svenska psalmen i den svenska mässan. Redan 1531 års Sv. Mässa bestämmer: »For graduale läss man sedhan eller siunger then songen om gudz bodhord¹, eller noghon annan». Länge dröjde det likväl, innan svensk psalmsång fullständigt undanträngt det gamla latinska graduale. Ännu i 1571 års Kyrkoordning heter det: »För Graduale, om man thet icke siunger på Latijn, siunger man til skiffthes thessa Psalmer, Then som vil en Christen heta. Gudh vare oss barmhertigh och mild. O Herre Gudh aff himmelrik. O Jesu Christ som mandom togh. Säl är then man som fruktat Gudh. Vår Gudh är oss eén veldigh borgh etc.» Att utvecklingen mot modersmålets allenaherravälde på denna punkt gick långsamt är ej heller underligt. Gradualet växlande för varje söndag och bildade med sin starkt utpräglade de-temporekaraktär en kyrkoåret noga följande liturgisk sångcykel. Såväl genom sin starka kyrkoårsbetoning som genom sin rika musikaliska utsmyckning var det ett av mässans mest karakteristiska moment. Man må sannerligen icke förundra sig över att reformationstidens svenska prästerskap icke gärna ville kasta bort denna rikedom utan annan ersättning än en svensk psalm, som stora delar av året måste bli densamma.

Med den rikare utvecklingen av den svenska psalmdiktningen följde emellertid en strävan att genom en de-temporebestämd svensk gradualpsalmcykel skaffa en åtminstone

någorlunda tillfredsställande ersättning för det gamla graduale. 1614 års Handbok visar oss första bevarade försök i den riktningen. Där meddelas nämligen en fullständig gradualpsalmserie, utarbetad under tydlig avsikt att så noga som möjligt ansluta sig till kyrkoåret. Trots uppenbara brister, vilka framför allt torde ha sin orsak i materialets knapphet, är denna gradualcykel dock ett gott bevis på liturgisk takt. Dels visar den, att man betraktade gradualpsalmen såsom gudstjänstens huvudpsalm (annars hade man icke ägnat så mycken uppmärksamhet däråt), dels ådagalägger den att, om ock icke alltid förmågan räckte till, så fanns åtminstone viljan att i svensk psalm ge den svenska församlingen en god ersättning för det kyrkoårsbestämda graduale. Det skulle ha varit en stor lycka både för den svenska mässans liturgiska utformning och för den svenska församlingens kyrkoårsmedvetande, om utvecklingen fått fortgå i den riktningen att, allteftersom psalmaterialet ökats, denna gradualcykel justerats genom att mindre lämpliga psalmer ersatts med mera passande. Därigenom hade större fasthet förlänats åt mässan, och kyrkoårets rytm hade insjungits i församlingen.

Utvecklingen tog emellertid en annan väg. Rikedomerna på psalmmaterial ökades väsentligt, men i stället för att ersätta olämpliga gradualpsalmer med mera lämpliga införde man alternativ. Från mitten av 1600-talet finnes en gradualpsalmcykel bevarad med tvenne al-

¹ Den som vill en kristen heta, 1695 års psalmbok n:r 3.

ternativ för varje söndag. Detta införande av alternativ betyder gradualcykelns begynnande upplösning. Den inslagna vägen fortsattes i 1693 års Handbok. Där meddelas för varje söndag trenne alternativ.

Med 1811 års Handbok försvinner gradualpsalmen helt och hållet ur den svenska mässan. Då ströks nämligen läsningen från altaret av den ena av de av ålder nyttjade texterna, och därmed måste ock gradualpsalmen falla. 1860 rättades visserligen denna reform, men valet av gradualpsalm överläts nu helt och hållet åt den enskilde prästens godtycke. Att detta under alla förhållanden icke varit till förmån för mässans inre utgestaltning är säkert. Redan den osäkerhet som rått beträffande utgångspunkten för valet av graduale bär härom tillräckligt vittnesbörd. Huvudsakligen trenne principer torde ha gjort sig gällande: 1) Gradualpsalmen bör väljas efter predikan; 2) den bör väljas efter episteln; 3) den bör väljas efter evangeliet.

Att det ännu finnes en eller annan präst, som väljer gradualpsalm efter predikans grundtankar, skall icke betvivlas. Den åsikten, att predikan är det allt behärskande momentet i gudstjänsten och det enda som man behöver taga någon hänsyn till, är väl emellertid stadd i utdöende. På denna princip för gradualpsalmvalet skola därför här inga ord spillas.

Den andra principen, »epistelprincipen», behöver däremot så mycket mera skärskådas. Detta dels därför att den haft en genom sin ställning mycket inflytelserik företrädare i Quensel, dels därför att Quensels idéer (om än i något modifie-

rad form) upptagits av Lundblad i hans psalmvallista, som väl torde vara den av prästerskapet mest anlitade hjälpredan vid psalmsättningen. Quensel utvecklade sin åsikt i ett par artiklar i Teologisk Tidskrift 1881—82. I sin förut anförda skrift »Vårt högmässoritual»¹ sammanfattar han sin uppfattning av saken sålunda: »Gradualpsalmen är epistelns »responsum», i och med vilket »församlingen samlar och betänker de tankar, hon från altaret hört» (såsom en medeltida agenda tolkar graduallets innebörd). Härmed är nu synpunkten på valet av denna psalm given: välj den psalm, som uttrycker, vad församlingen kan antagas under epistelns föreläsning ha djupast känt och betänkt. Att däremot, såsom vanligen sker, i denna psalm antecipera den följande evangelitexten, strider mot koralens kyrkomusikaliska fundamentalprincip, enligt vilken församlingen i psalmen utsjunger ett erfaret intryck, en väckt stämning. Ty av ett ännu ohört moment kan man ju icke få varken något intryck eller någon stämning.»

Denna Quensels princip kan onekligen låta mycket bestickande. Vore vårt perikopsystem frukten av en nutida kommittés arbete, skulle väl heller intet vara att invända mot den. Då hade väl de båda altartexterna varit så valda, att den senares tankar utgjort en naturlig fortsättning eller upprepning av den förras, och någon spänning dem emellan hade ej förefunnits. I verkligheten finner man emellertid ideligen sådana spänningar, stundom av den art att tankesammanhanget alldeles hotar att brista, ja någon gång tycks bandet dem emellan vara helt avskuret. Inför denna situation tvingas man att fråga sig:

¹ Sid. 41 f.

vilken är dagens huvudtext? Därpå kan svaret icke bli mer än ett: evangeliet. Det är evangeliet, som ger dagen dess ställning i kyrkoåret. Vill man ha en kyrkoårsbetonad gradualpsalm, måste man därför välja den efter evangeliet. Att sedan om möjligt gradualpsalmen bör ansluta sig också till episteln och bilda en naturlig föreningslänk mellan de båda altartexterna, synes böra få anses självklart. Men där man vid valet måste offra den ena av de båda texterna, kräva de liturgiska hänsynen, att episteln offras och evangeliet får råda. Detta är ock, som nyss påpekats, gammal svensk tradition. Och den förmodan må uttalas, att verkligheten på denna punkt ger traditionen rätt och Quensels uppkonstruerade princip orätt. Har man nämligen några år försökt att någorlunda konsekvent tillämpa Quensels idé, synes man mig knappt kunna undgå att känna en viss leda vid den enformighet, som därav blir följden. Åtminstone har det gått undertecknad så, och jag känner andra präster, som gjort samma erfarenhet. Man betänke blott evangeliernas omväxlande innehåll och epistlarnas vida mera likartade tankekrets och enahanda tankegångar. En efter evangelierna vald gradualcykel måste bli ofantligt mycket mera omväxlande och rikhaltig än en dylik cykel, vald efter episteln. Lundblads Psalmvallista bevisar detta på ett slående sätt. En enda blick på densamma visar genast, att vissa psalmer ideligen återkomma, beroende på att större delen av gradualpsalmerna måste väljas efter samma tanke. Och vilken denna tanke är framgår tydligt, om man undersöker vilka psalmer som äro de mest anlitade. Här må blott exempelvis påpekas, att n:r 135, 138, 208 och

430 förekomma vardera på fyra söndagar, n:r 128 och 199 vardera på tre.

Dessutom leder den Quenselska principen, konsekvent tillämpad, till sådana underligheter som att (i samma psalmvallista) n:r 316 föreslås på 3 i Advent. På söndagen efter Nyår föreslås av Lundblad blott påskpsalmer. Pingstpsalmerna måste naturligtvis flitigt brukas och hamna på de mest olämpliga ställen. Så föreslås pingstpsalmer t. ex. på följande dagar: 1, 3 och 4 efter Trett., 3 i Fastan, 18, 22 och 23 efter Tref. Midfastosöndagen får en påskpsalm. I synnerhet ett sådant användande av pingstpsalmerna, vilket med den valda utgångspunkten är nästan nödvändigt, hotar ju att alldeles förstöra kyrkoårskänslan i stället för att väcka och befästa den, vilket senare borde vara en av gradualpsalmens viktigaste uppgifter.

Det är under sådana förhållanden glädjande, att 1920 års i så många avseenden utmärkta Evangeliebok upptagit psalmanvisningar bl. a. under evangelietexterna. Det kan väl antagas, att man därmed velat ge prästerna en handledning vid valet av graduale och på det sättet småningom bana vägen för en fast gradualcykel. Det är därför naturligt, att här meddelade försök till en gradualcykel så vitt möjligt ansluter sig till Evangeliebokens anvisningar. I övrigt hänvisas till vad i förra numret av denna tidskrift yttrades beträffande ingångspsalmen. Tilläggas må blott, att en viss överensstämmelse med avseende på innehåll och stämning mellan ingångspsalm och gradualpsalm alltid eftersträfvats.

Här nedan meddelas fortsättning av de båda serierna för tiden Septuagesima — Långfredag.

Septuagesima.

Allt av nåd.

Introitus: 527: 1—2; Gradual: 224: 1—3.

Sexagesima.

Guds ord.

Introitus: 325: 5—6; Gradual: 273: 1—4.

Fastlagssöndagen.

Lidandets väg.

Introitus: 46: 5—6; Gradual: 89.

1 Sönd. i Fastan.

Frestelsen.

Introitus: 294: 3; Gradual: 77: 1—3.

2 Sönd. i Fastan.

Den kämpande tron.

Introitus: 193: 1—2; Gradual: 182: 1—4.

3 Sönd. i Fastan.

Angrepp och försvar.

Introitus: 76: 1—2; Gradual: 216: 1—4.

Midfastosöndag.

Bröd åt dem som hungra.

Introitus: 205: 1—2; Gradual: 77: 4—6.

5 Sönd. i Fastan.

Växande hat.

Introitus: 86: 1; Gradual: 76: 1—4.

Palmsöndag.

Avsked.

Introitus: 93: 1; Gradual: 80: 1—4.

Långfredagen.

Jesu korsfästelse.

Introitus: 98: 1—2; Gradual: 92.

Knut Peters.

In Memoriam.

Endast 56 år gammal har musikdirektören, kantorn i Oscars församling, Stockholm, *Oscar Sandberg*, slutat sin kyrkomusikergärning, då han avled den 12 december 1926. Hans kunskaper och begåvning, hans brinnande intresse och nit gjorde honom till en förgrundsförman i svenskt musikliv. Sitt kyrkomusikaliska intresse betygade han bl. a. genom sin insats vid utarbetandet av sammelverket: *Musica sacra*, vari också åtskilliga av hans egna hymnkompositioner bereddes plats. En

synnerligen betydelsefull gärning till höjande av Stockholms kyrkomusikaliska liv ha de av honom och dr. P. Vretblad gemensamt anordnade motettaftnarna i Oscars kyrka varit. Den sista av dessa, den sextiotredje, vilken anordnades såsom ett led i den stora kyrkomusikfesten i Stockholm sistlidne november, fick han ej själv leda. Just vid detta tillfälle drabbades han av ett återfall av ett gammalt maglidande, som nu skulle ända hans liv.

A. A.

Recensioner.

Julboken 1926. Redigerad av H. E. Hallberg. Diakonistyrelsens förlag, Stockholm. 254 sid. Pris: 2: 75.

Av den väldiga, varje år på nytt flödande strömmen av jultidningar och julböcker, äro få av den art att de kunna föranleda ett omnämmande i denna tidskrifts spalter. Denna julbok utgör emellertid ett undantag. Den är f. ö. knappast en julbok, i den bemärkelse som man numera brukar ta ordet. Närmast är den en kalender av utomordentligt förnämligt

och kultiverat slag, kanske t. o. m. så kultiverat att åtskilliga läsare, även bland dem, som vilja räkna sig till de bokligt bildade, torde finna den stå på en något svåråtkomlig nivå. Den är ej heller i det stycket någon julbok, att avnjutandet av dess innehåll kräver en specifik julstämning. Utom inledningspsalmen, en av Svedberg översatt adventpsalm ur 1694 års psalmbok, finnes föga som erinrar om julen. Julboken, som alltså sitt namn till trots kan studeras hela året, än närmast ägnad